



De ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van het kerspel Blijham

Op 7 oktober 2021 werd het eerste exemplaar van de Landschapsbiografie van Westerwolde aangeboden aan de gedeputeerde van de provincie Groningen en de burgemeester van Westerwolde. De landschapsbiografie is een rijk geïllustreerd publieksboek over de ontstaansgeschiedenis van het landschap, bedoeld om het landschap te begrijpen en te dienen als inspiratiebron voor bijvoorbeeld ruimtelijke ontwikkelingen. Dit artikel beschrijft, bij wijze van voorbeeld, de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van het kerspel Blijham, dat ook in het boek aan de orde komt.

De Landschapsbiografie van Westerwolde beschrijft het gebied tussen Bad Nieuweschans en Ter Apel. Het omvat de voormalige heerlijkheid Westerwolde en een deel van het Reiderland, dat vanaf 1538 bestuurlijk onderdeel was van de 'Heerlijkheid Wedde, Westerwoldingeland, Bellingwolde, Blijham cum annexis' (Abbes *et al.*, 2021). Het gebied is gelegen in de gemeenten Westerwolde, Stadskanaal en Oldambt en omvat vijf landschapstypen: esdorpen- en esgehuchtenlandschap, heideontginningslandschap, veenkoloniaal landschap, veenontginningslandschap en zeekleilandschap.

In het hoofdstuk 'Atlas van kerspelen en marken' komen de landschapsecologische en cultuurhistorische disciplines samen in een beschrijving van de veranderingen in het landschap tussen de late middeleeuwen en de huidige tijd (Wegman & Sanders, 2021). Daarbij staan vier vragen centraal:

1. Hoe verliep de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis?
2. Hoe is het landschap in de loop der eeuwen veranderd en geworden tot het landschap van vandaag?
3. Welke sporen van het verleden kun je in het huidige landschap nog herkennen?
4. Welke betekenis heeft dit alles voor ruimtelijke vraagstukken in onze tijd?

Met hulp van historische en moderne kaarten, archiefonderzoek (rechtelijke en notariële archieven), litera-

tuuronderzoek over de landbouwgeschiedenis en archeologische vondsten hebben we de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van kerspelen (kerkgemeenten) en marken (gemeenschappelijke gronden) beschreven. De opzet is overeenkomstig de handvatten en stappen voor het maken van een landschapsbiografie (Meijles & Spek, 2009). In dit artikel ligt de focus op het kerspel Blijham, omdat historische bronnen tot nieuwe inzichten hebben geleid over de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van dat kerspel. We verwijzen voor een meer uitgebreide beschrijving en bronvermelding naar de Atlas van kerspelen en marken in Landschapsbiografie van Westerwolde.

De ontginningsgeschiedenis van Blijham

Het kerspel Blijham ligt grotendeels in het zeekleilandschap op de rand van het veenontginningslandschap. Volgens de geomorfologische kaart bestaat het noordelijk deel van landschap van Blijham uit getijafzettingen en de zeeboezemvlakte gevormd door de Dollard, waarbij een dikke laag klei is afgezet. In het zuiden liggen de verspoelde dekzanden met daarin dalvormige laagtes, met veen en de ontgonnen veenvlaktes. De meeste zeekleigronden bestaan uit klei die vaak binnen 120 cm diepte overgaat in zavel. Langs de randen van het zeekleigebied komen kleigronden voor die tussen 40 en 80 cm diepte overgaan in veen en/of pleistoceen zand (Stiboka, 1980).

landschapsbiografie
Westerwolde
Blijham
ontginning
landschaps-
geschiedenis

R.M.A. (Ruut) Wegman
Wageningen Environmental
Research, Postbus 47, 6700
AA Wageningen; ruut.weg-
man@wur.nl

M.E. (Marlies) Sanders
Wettelijke
Onderzoekstaken
Natuur & Milieu,
Wageningen
University & Research

Foto **Ruut Wegman**.
De afwatering van de
polder Blijham gaat via
het Lange of Hekmansdiep
naar het huidige gemaal
(1973) in Winschoterzijl,
opvolger van een
stoomgemaal (1886) en
twee watermolens (1803).
Deze molens en gemalen
pompten het water door
een grondduiker onder
de Pekel Aa door naar
het Zijlkerdiep. Sinds de
herinrichting (omstreeks
1990) wordt het water
geloosd op de Pekel Aa.



Figuur 1 Kaart van Anthoni Brunij over de bedijkingen van de aanwassen uit 1590. De eigeners van Winschoten begonnen met het leggen van de eerste dijk (a) tussen 1528 en 1530 bij Winschoten. In 1544 werd de tweede oude dijk (b) aangelegd en in 1579 de 'nie dick' (c). (Door Ruut Wegman digitaal overgetrokken van het vrijwel onleesbare origineel.)

Figure 1 Map made by Anthoni Brunij in 1590 about the land reclamation with dykes. The farmers of Winschoten started laying the first dike (a) between 1528 and 1530 near Winschoten. In 1544 the second old dike (2) was built and in 1579 the 'nie dick' (new dike, c).

De eerste bewoners in deze streek vestigden zich in een veengebied op de rivierduinen langs de Olde Ae, de voorganger van de Westerwoldsche Aa (figuur 1 rechtsonder). Op de Garst, een rivierduin langs de Olde Ae bij Vriescheloo, werden onder andere kogelpotresten en Pingsdorf-aardewerk gevonden, daterend van tussen de 9^e en de 13^e/14^e eeuw. Vanaf de rivierduinen begonnen Friese kolonisten waarschijnlijk in de 12^e eeuw het veen te ontginnen, met langgerekte kavels tussen zwetsloten (zwet = grens), de zogenoemde 'opstreckende heerden' (Hofstee, 1937). Door ontwatering en ontginning van het veen daalde het maaiveld. Mede daardoor vonden in de 14^e en 15^e eeuw regelmatig dijkdoorbraken plaats, waardoor uiteindelijk de Dollard ontstond. In 1509 bereikte de Dollard zijn grootste omvang en kwam Blijham aan zee te liggen. Uit de archieven blijkt dat de Dollard zich

al eerder tot vlak bij Blijham uitstreckte, Johan Rengers ten Post schreef in zijn kroniek tussen 1580 en 1594 over Blijham: "Anno 1418 hefftet tusschen Bliham vnd Wijnschoten Ebbe vnd vloet geholden".

Hoe het landschap er rond 1500 uitzag en hoe de eerste bedijkingen werden aangepakt, leiden we af uit verschillende getuigenverklaringen behorende bij een proces uit 1564. Haijko Johan Beerens getuigde dat hij "over voele yaeren heer, inden Dullert [Dollard] van Wijntschote nae de Beerte" vis had gevangen. Ook verklaarde hij dat bij zuidenwind "de waeteren van vorschreven wijnden uth den Dullert wech yaeget" werden en dat er dan alleen nog "ijdel slijck" te zien was. De oude loop van de Pekel Aa kon men dan nog terugzien als een brede diepe geul. De Dollard was daar in die tijd blijkbaar zo ondiep dat de slikken bij zuidenwind konden droogvallen.

De boeren begonnen met het leggen van de eerste dijk tussen 1528 en 1530 bij Winschoten (figuur 1). In 1528 was er nog geen dijk, omdat volgens een akte uit dat jaar de landen zich nog steeds tot in het water uitstrekten. In het proces van 1564 werd een verklaring uit 1550 aangehaald waarin de meijer (huurder) van het klooster Ter Apel "al over twintich yaeren heer" een sloot groef en dat die binnendijs lag. De eerste dijk werd gegraven "vande Haffelt [nu Winschoten] aff nae den zijl daer nu de nije wech is". Deze dijk sloot aan op de 'olde dick' van Blijham die dus waarschijnlijk in dezelfde tijd is aangelegd. Door de aanwas en de aanleg van nieuwe dijken schoof de kustlijn van de Dollard steeds verder op naar het noorden. De laatste dijk in het kerspel Blijham werd aangelegd in 1592. Met deze dijk werden de Uiterdijken aangewonnen en was al het land van Blijham bedijkt.

Na de eerste bedijking werden de kleigronden (net als de veengronden een paar eeuwen eerder) ontgonnen tot opstreckende heerden. Deze zeekleigronden waren vruchtbaar en daarom zeer gewild. Het eigendom van

de landaanwinningen werd al na de eerste bedijkingen betwist. Waren deze nieuwe landen van de boeren of van de landsheer? Het standpunt van de gravin van Arenberg was gebaseerd op de leenbrief van Karel V uit 1538, waarin stond dat zij recht had op de onbeheerde gronden en de aanwas. Het standpunt van de boeren was gebaseerd op het recht van aanwas volgens een oud Fries gewoonterecht. In opdracht van de gravin maakte Anthoni Brunij in 1590 een kaart van de landaanwinningen (figuur 1). Deze kaart van een bijna topografische nauwkeurigheid is de oudste kaart van het gebied waar met zoveel detail de ligging van huizen, kavels, dijken en wegen is ingetekend. Toch waren niet al deze kleigronden even vruchtbaar. Bij een vraag naar de grondgesteldheid beoordeelde Hindrik Huizing Sikkens, schoolmeester van Blijham in 1828 in zijn schoolmeesterrapport, de grondsoort 'Roodoorn' als *“zeer onvruchtbaar, alleen door zware bemesting brengt hij een matig gewas voort”*. Roodoorn, ook wel knipklei genoemd, is een grondsoort in het oosten van Groningen met een roodachtige kleur door ijzeroxide. Op de bodemkaart van Acker Stratingh vormt een zone met roodoorn de scheiding tussen het veen- en het voormalige Dollardgebied. De roodoorngronden werden tussen 1850 en 1920 verbeterd met slib van de Dollard (Buringh, 1954).

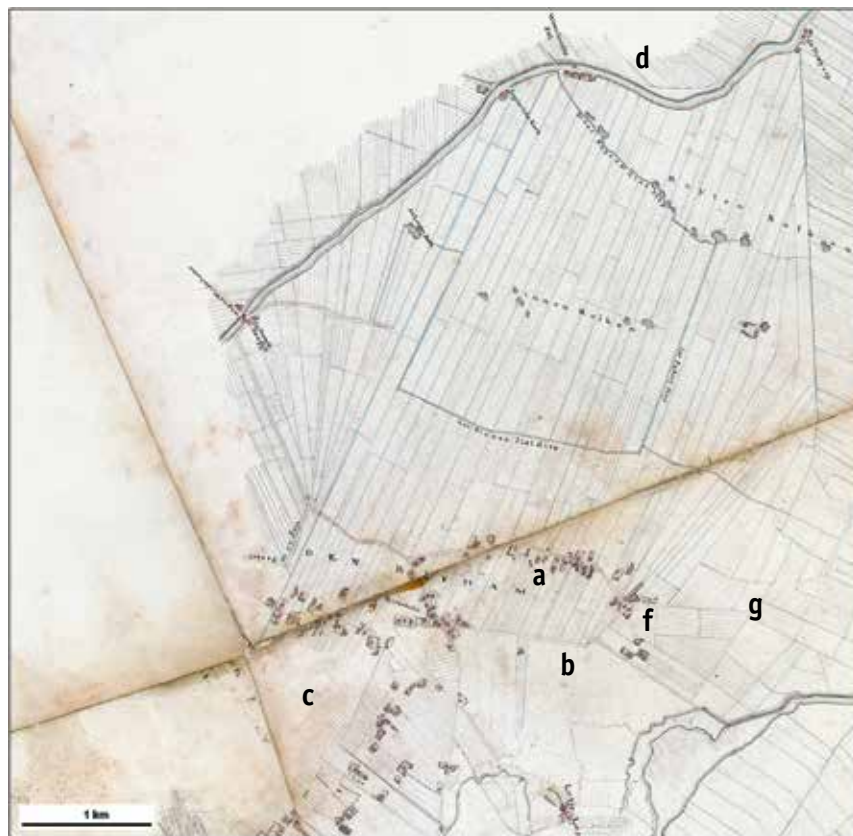
De landbouw van Blijham had vaak last van het water. Dijkdoorbraken van de Pekel Aa en de Westerwoldsche Aa kwamen nog voor in de 18^e eeuw en begin 19^e eeuw, waarbij de landerijen onder water liepen en de bewoners hun huizen moesten verlaten (Buringh, 1954). Daarnaast waren er veel problemen met de afwatering. Op de Hottingerkaart van 1788 (figuur 2) staan verschillende watergangen zoals het Lange- of Hekmansdiep en het Zijldiep, die voor de afwatering moesten zorgen. De ontwatering verliep eeuwenlang via een zijk (sluis), zoals het 'Winschoter-syl' en een afwatering vanaf 'den

tweede olde dick' naar het 'Bliehamster-syl' in 1590 (figuur 1). In 1803 kreeg Blijham de eerste concessies om twee watermolens te bouwen in Winschoterzijl. Dit was echter niet genoeg. In 1828 klaagde de schoolmeester: *“Jammer maar, niet tegenstaande al die kostbare waterleidingen, dat ons vruchtbaar dorp nog zoo gedurig aan overstroming is onderhevig”*. In 1834 werd een derde watermolen gebouwd in de Draaierij en in 1838 de vierde in de Garelanden. In 1886 verving een stoomgemaal de twee watermolens bij Winschoterzijl.

De gronden bleven echter bij nat weer niet of slecht bereikbaar voor de aan- of afvoer van producten of voor grondbewerking. Ook de grote lengte - soms wel 6 km - van de relatief smalle percelen van ongeveer 30 tot 100 meter breed (figuur 3) was uiteindelijk een belemmering voor een voordelige exploitatie. Bij de ruilverkaveling Blijham-Bellingwolde 1947-1974 onderging het landschap daarom grote veranderingen en werd het kavelpatroon aangepast aan de moderne landbouw (figuur 4).

De bewoningsgeschiedenis van Blijham

Het verdrag tussen de bisschop van Münster en de Stad Groningen van 1482 is de oudst bekende akte waarin Blijham wordt vermeld. Uit een lijst voor het heffen van een belasting blijkt dat er in 1568 48 huizen stonden waarvan vier 'ledich', waarschijnlijk als gevolg van de pest. Er waren twaalf paupers (arme mensen). Het dorp en de kerk van Blijham lagen in 1590 op dezelfde plaats als het huidige Blijham (figuur 1 en 4). Oppervlaktevondsten in 2010 van puinplekken met stukjes zandsteen lokaliseerden echter een Laatmiddeleeuwse kerk op de Pastorieheerd, ongeveer 600 meter ten noorden van de huidige kerk. De huidige kerk is gebouwd in 1783, op de fundamenten van een oudere vervallen kerk die al in 1590 op deze plaats stond. Ook stond er in 1590 een huis op een heerd ten noorden van de Heemen. Op recente lucht-



Figuur 2 Hottingerkaart van 1788. Blijham (a) bestond in 1788 uit 4-6 km lange heerden vanaf de Versche dijk (b) en de Veensloot (c) tot aan de Pekel Aa (d). Tussen de Heemen (f) en de Olde Ae (g) liggen geen opstrekende heerden maar onregelmatige blokkavels. Waarschijnlijk wijst deze kavelstructuur op de oorsprong van de oudste ontginningen. (Bron: Nationaal Archief; toegang 4.OSK, W17.3, W17.4 en W17.6.)

Figure 2 Hottinger map made in 1788. In 1788 Blijham (a) consisted of 4-6 km elongated land parcels from the Versche dijk (b) and the Veensloot (c) to the Pekel Aa (d). Between the Heemen (f) and the Olde Ae (g) there are no elongated land parcels but irregular block parcels. This parcel pattern probably indicate the origin of the oldest reclamations.

foto's is, ongeveer op de plek van dat huis, de omtrek van een steenhuis zichtbaar.

Een groot deel van de boerderijen en de grond van Blijham behoorden tot de kerk van Winschoten. Tot ongeveer 1750 was niet de Pekel Aa de grens tussen het Oldambt en Westerwolde, maar de Venekesloot. Ook de oostelijk gelegen vier boerderijen van het gehucht de Heemen behoorden aanvankelijk bij de kerk van Winschoten. In 1590 staan de boerderijen van het gehucht in een rechthoek bijeen op een heerd waar 'Pielzheem', de heem of heerd van de familie Pijl, bij staat geschreven (figuur 1). In een acte uit 1498 worden de gebroeders Clauwes en Reijner Pijl samen met 'Wiltet Meynartzinck toe Bleyham' als getuigen genoemd. Zij zijn de eerste inwoners van Blijham die worden genoemd in de archieven.

Blijham had tot in de 20^e eeuw twee kernen: de Kerkhörn en de Molenhörn (figuur 4). De Kerkhörn ligt in het Oosteinde rondom de Nederlands hervormde kerk aan de weg naar Bellingwolde. In 1547 droeg de drost Hans Hesse de Blijhamsters op deze weg (Blijhamsterweg), die toen niet verder liep dan de Heemen, op te hogen. De Molenhörn lag aan de Heerweg, een zeer oude handelsroute tussen Groningen en Munster. De Molenhörn, genoemd naar de hoek waar de molen van Blijham stond, wordt voor het eerst vermeld in 1724. De molen is echter ouder en dateert uit 1613. In de tweede helft van de 20^e eeuw nam het aantal huizen in Blijham sterk toe en groeiden de Molenhörn en de Kerkhörn aaneen.

Synthese en discussie

Na het integraal bestuderen van de informatie uit archieven, kaarten, literatuur en andere disciplines beschreven in de Landschapsbiografie van Westerwolde, beantwoorden we hier de vier in de inleiding genoemde vragen voor het kerspel Blijham,

1. Hoe verliep de kolonisatie- en ontginningsgeschiedenis?

Het is onzeker waar de eerste bewoners van Blijham zich vestigden. Over de eerste bewoning en ontginning zijn twee theorieën, die we hieronder beide bespreken.

Volgens de meest gangbare theorie is Blijham ontstaan vanaf de Pekel Aa (Groenendijk, 2021, pp. 96-99). Mogelijk begonnen Friese veenkolonisten in de 12^e eeuw met de ontginning van het veen. Vanaf de Pekel Aa groeven zij parallelle sloten in het veen en brachten de tussenliggende grond in cultuur, de zogenoemde opstreckende heerden. Op deze grond bouwde men houten boerderijen. Door inklinking van het veen werd de grond echter natter, waardoor men gedwongen was om de boerderij af te breken en hoger op het veen weer op te bouwen. In de loop der eeuwen herhaalde dit zich enkele malen tot men aankwam op de huidige locatie van Blijham. Een aantal aanwijzingen ondersteunen deze opvatting. Zo stond er volgens de schoolmeester in zijn schoolmeestrapport uit 1828 een oudere kerk, “die verder landwaarts heeft opgestaan was insgelyks van steenen van klei gemaakt”. In een akte uit 1832 van de verhuur van pastoriegronden komt ook een perceel met de veldnaam ‘Oude kerkhof’ voor. Deze vermeldingen worden gestaafd door de oppervlaktevondsten van puinplekken met stukjes zandsteen op de plek van een oudere kerk. Daarnaast ontstonden de zuidoost- en oostwaarts gelegen dorpen Vriescheloo en Bellingwolde op ongeveer dezelfde wijze vanaf verschillende garsten (rivierduinen) langs de Olde Ae. In 1590 lag Blijham inclusief de kerk al op de huidige plaats, maar Vriescheloo was nog niet zo ver opgeschoven. Aan de andere kant ontbreken langs de Pekel Aa de flankerende rivierduinen, zoals de garsten langs de Westerwoldsche Aa van waaruit Vriescheloo en Bellingwolde zijn ontstaan.

De tweede theorie is dat Blijham, net als Vriescheloo en



Bellingwolde, is ontstaan op rivierduinen langs de Olde Ae. De streek tussen de Heemen en de Olde Ae had als enige geen opstreckende heerden maar een afwijkend, ongelijkmatig blokkavelpatroon (figuur 3). Dit onregelmatige kavelpatroon was in 1829 eigendom van de boerderijen op de Heemen en die waren oorspronkelijk in eigendom van de kerk van Winschoten. De parallel liggende opstreckende heerden van Blijham liepen tegen de zwetsloten van de heerden van de Heemen aan. Zwetsloten liepen tot aan een al eerder vastgestelde grens, waardoor we kunnen concluderen dat bij de

Figuur 3 Bonnekaart van 1902. Het verkavelingspatroon en de bebouwing is vergeleken met 1788 nauwelijks veranderd. Bron: Kadaster.

Figure 3 Bonne map made in 1902. Compared to 1788 the parcel pattern and the village have hardly changed.



Figuur 4 Topografische kaart van 2018. Na de ruilverkaveling zijn de eeuwenoude opstreckende heerden omgezet in blok-kavels en is een aantal boerderijen verplaatst naar de nieuw aangelegde Tweekarspelenweg. Bron: Kadaster.

Figure 4 Topographic map made in 2018. After the land consolidation, the centuries old elongated land parcels were converted into modern block parcels and a number of farms were moved to the newly constructed Tweekarspelenweg. Source: Kadaster.

Heemen de oudste heerden lagen. Op basis van de eigendommen van Winschoten en Bellingwolde aan beide zijden van de rivieren in het kerspel Blijham concludeert Van der Woude (1956) dat Blijham een jongere en onbeduidender vestiging was dan de beide genoemde plaatsen. De Blijhamsters moesten genoeg nemen met de hogere veengronden tussen de landerijen van Winschoten en Bellingwolde.

Samenvattend hebben deze historische bronnen tot nieuwe inzichten geleid over de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis. Het lijkt erop dat het gebied tussen de Heemen en de Olde Ae de oudste ontginning is; omdat de Heemen tot de kerk van Winschoten behoorde, ligt de stichting van Blijham vanuit Winschoten voor de hand. De naam Blijham verwijst naar het slib van de Dollard en de opstreckende heerden liggen grotendeels in de door de Dollard afgezette klei. Mogelijk was er sprake van een oudere veenontginningsnederzetting met een andere naam. De resten van de oudere kerk zouden daar een aanwijzing voor kunnen zijn. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen of er ook opstreckende heerden of andere resten van zo'n oudere nederzetting vanaf de Pekel Aa in het veen onder de klei aanwezig zijn, zoals dat is gedaan in Houwingaham bij Bad Nieuweschans (Groenendijk & Bärenfänger, 2008).

2. Hoe is het landschap in de loop der eeuwen veranderd en geworden tot het landschap van vandaag?

Wanneer we de kaarten vanaf 1590 tot 1902 (figuren 1, 2 en 3) met elkaar vergelijken, zien we na de bedijkingen in de 16^e eeuw geen grote, opvallende veranderingen in het landschap. In de loop van de tijd zijn de binnendijken en een aantal kolken verdwenen, maar het open landschap met een patroon van opstreckende heerden bleef eeuwenlang onveranderd. Van deze opstreckende heer-

den is na de ruilverkaveling niets meer over. Ook de onregelmatige blokverkaveling bij de Heemen en de waaiervormige kavels van de Kijland en de Gareland en de vervangen door moderne blokvormige kavels die ook elders in Nederland overal voorkomen (figuur 4). Een aantal boerderijen is verplaatst naar de nieuw aangelegde Tweekarspelenweg die de verplaatste, rechtgetrokken en gekanaliseerde Westerwoldsche Aa kruist en naar Bellingwolde loopt. De Nieuwe Aa – de kerspelgrens tussen Blijham en Bellingwolde – is gedempt, waardoor deze grens na de ruilverkaveling niet meer zichtbaar is in het landschap. De overgebleven kolken, ontstaan bij de dijkdoorbraken in de 16^e eeuw, werden gedempt.

Bij de herinrichting (1969-2011) is rond 1990 de bocht in de Pekel Aa bij Winschoterzijl afgesneden en er is er een klein moerasgebied gecreëerd tussen de oude en de nieuwe vaargeul van de Pekel Aa. Een ander klein natuurontwikkelingssterreintje ligt in de uiterwaarden tussen de gekanaliseerde Westerwoldsche Aa en het laatste deel van het Veendiep. Buiten deze kleine terreintjes is er geen natuur ontwikkeld in het landschap van Blijham.

3. Welke sporen van het verleden kun je in het huidige landschap herkennen?

Hoewel het historische verkavelingspatroon is verdwenen, is het landschap ten noorden van Blijham nog steeds een open landbouwgebied met graslanden en akkers. De meeste diepen zijn gedempt, behalve het Lange- of Hekmansdiep dat uitwatert op de Pekel Aa bij Winschoterzijl.

Aan de Oosteinde (voorheen Blijhamsterweg) en de Winschoterweg (de oude Heerweg) staan nog veel grote Oldambster boerderijen uit de 19^e eeuw. De bebouwing ten noorden van deze wegen is beperkt gebleven; de uitbreiding van het dorp is een verdichting van de bebouwing tussen de Molenhörn en de Kerkhörn. Hoewel een

echt centrum ontbreekt, heeft Blijham niet meer het karakter van een wegdorpnederzetting met lintbebouwing. Het hoofdwegenpatroon, de Winschoterweg, de Hoofdweg (vroeger de Heereweg), de Oosteinde (vroeger de Blijhamsterweg) en de Verschedijk volgen echter nog grotendeels het zelfde tracé als hun eeuwenoude voorgangers. Op de hoogtekaart is nog steeds te zien dat deze wegen hoger liggen dan het omringende landschap.

4. Welke betekenis heeft dit alles voor ruimtelijke vraagstukken in onze tijd?

Westerwolde is het best bewaarde geheim van Nederland, stelt Caspar Janssen in de Volkskrant van 19 oktober 2017. De streek is relatief onbekend en een van de doelen van de Landschapsbiografie van Westerwolde is promotie van de streek. Ook de vorming van de nieuwe gemeente Westerwolde is aanleiding om in een landschapsbiografie de identiteit van deze streek te omschrijven als inspiratiebron voor een gezamenlijke toekomst en als visievorming over toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen. Daarnaast kan een interdisciplinaire studie van historische landschappen een belangrijke bijdrage leveren aan gebiedseigen oplossingen voor relevante hedendaagse problemen, zoals verlies aan biodiversiteit en landschappelijke identiteit, klimaatverandering, waterveiligheid, energietransitie en verduurzaming van de landbouw (Smeenge 2020). Hoewel er kritiek is op de mate waarin een landschapsbiografie er in slaagt de losse disciplines te integreren en een oplossing te bieden voor de ruimtelijke vraagstukken van deze tijd (Smeenge 2020; Dirx 2021), kan de bijeengebrachte kennis op zich ook van waarde zijn voor de ruimtelijke planning. Zo kan ook de bijeengebrachte cultuurhistorische en landschapsecologische kennis uit de Landschapsbiografie van Westerwolde als inspiratiebron dienen bij de verdere uitwerking van de

Omgevingsvisie van de Gemeente Westerwolde (2020). Volgens deze visie zal intensivering van landbouwkundige activiteiten worden gekoppeld aan het circulair worden en het verminderen van bestrijdingsmiddelengebruik. (Gemeente Westerwolde, 2020). Vooruitlopend op verdere concretisering in het omgevingsplan wil de gemeente intensieve teelten (energie-intensief en met veel bestrijdingsmiddelen) zoveel mogelijk ontmoedigen. Geïnspireerd door het eeuwenoude landschapspatroon van opstreckende heerden, zoals beschreven in de Landschapsbiografie, is strokenteelt meer dan elders in Nederland een kansrijke oplossingsrichting voor dit gebied: voor de identiteit van het landschap (gelijkend op opstreckende heerden), voor de biodiversiteit (akkerovogels) en voor moderne, innovatieve verduurzaming van de landbouw. Strokenteelt is een teeltsysteem waarbij verschillende gewassen afwisselend in lange smalle stroken geteeld worden. Strokenteelt binnen percelen kan een belangrijke bijdrage leveren aan de biodiversiteit en de duurzaamheid van de teelt (bijvoorbeeld minder pesticidegebruik) zonder dat het ten koste gaat

van productiviteit, gewaskwaliteit of het inkomen van de boer (Sukkel et al., 2019). Strokenteelt aangevuld met zogenaamde natuurbraakstroken en de teelt van luzerne kan een belangrijke maatregel zijn om de achteruitgang van de akkervogels, waar het open akkerland in Oost-Groningen bekend om staat, te keren (Koks, 2009; Wiersma et al., 2019). Wanneer de stroken worden gelegd in de richting van de oorspronkelijke kavelpatronen van de opstreckende heerden, kunnen zonder veel dure herinrichtingsmaatregelen ook de eeuwenoude landschappelijke patronen en de bijbehorende biodiversiteit worden hersteld, waarbij de moderne landbouw tegelijkertijd duurzamer wordt. Welke gewassen zouden, naast luzerne, daarvoor in aanmerking komen? Ter inspiratie: schoolmeester Huizingh Sikkens noemt de belangrijkste gewassen uit 1828: koolzaad, rogge, gerst, haver, aardappelen, wortels, kool en knollen.

Wat is een landschapsbiografie en waarvoor wordt deze gebruikt?

Een landschapsbiografie is een vernieuwende, integrale en aansprekende manier om het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van het landschap van een bepaald gebied voor een breed publiek toegankelijk te maken (Neeffjes & Bleumink, 2019). Een landschapsbiografie belicht hoe een gebied in de loop van de tijd veranderde onder invloed van de wisselwerking tussen mens en natuur, en hoe het verleden in het hedendaagse landschap doorwerkt (RCE, 2018). Een landschapsbiografie is daarom interdisciplinair. Zo is de Landschapsbiografie van Westerwolde

opgebouwd volgens landschapsecologische en cultuurhistorische disciplines, met hoofdstukken zoals aarde, archeologie, middeleeuws Westerwolde, cultuurlandschap, landbouw, grenzen in het landschap, planten en dieren, en een Atlas (Abbes et al., 2021). Een landschapsbiografie heeft als doel om de historie van landschappen en hun bewoners beter te begrijpen en dat begrip te benutten, als inspiratiebron voor visievorming over toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen (Meijles & Spek, 2009; RCE, 2018).

Zo geeft de RCE praktische tips voor de toepassing van de landschapsbiografie in de gemeentelijke omgevingsvisie. Ook volgens het Nationale Parken Bureau (2021) is het maken van een landschapsbiografie een belangrijk instrument, zo wordt vermeld in de Leidraad voor de Nationale Parken nieuwe stijl.

Summary

Blijham through the ages. Reclamation and settlement history of the Kerspел Blijham
Ruut Wegman & Marlies Sanders

landscape biography, Westerwolde, Blijham, agricultural reclamation, landscape history

The scientific article describes the reclamation and settlement history of Blijham as part of the Landscape Biography Westerwolde. Suppositions about the agricultural reclamation of peat and clay and the settlement origin are re-

viewed. The land reclamation with dykes, the repeated flooding and the fight against waterlogging left markings and traces in landscape patterns. Most of these patterns and markings were erased during the agricultural land development period in the second half of the 20th century. For example, the centuries-old elongated land parcels were converted into large modern block parcels, which are similar to other modern agricultural land elsewhere. A few traces of the historical landscape remain visible to the connoisseur. The landscape biography serves as inspiration for the future spatial planning and marketing of the region.

Literatuur

Abbes, J.G., J.P. Bakker, B. Roelevink, et al. (red.), 2021. Landschapsbiografie van Westerwolde. Assen. Van Gorcum.

Buringh, E., 1954. Afdeling Blijham. Groninger Mij van Landbouw 1854-1954. Jubileumuitgave ter gelegenheid van het 100 jarig bestaan. Historische schetsen, Blijham.

Dirkx, J., 2021. Noordoost-Twente binnenstebuiten gekeerd. Tijdschrift voor historische geografie 6(2): 179-181.

Gemeente Westerwolde, 2020. Ruimte voor dynamiek en rust in Westerwolde. Omgevingsvisie Westerwolde.

Groenendijk, H.A., 2021. Archeologie. In: Abbes J.G., J.P. Bakker, B. Roelevink et al. (red.). Landschapsbiografie van Westerwolde. Assen. Van Gorcum.

Groenendijk, H.A. & R. Bärenfänger, 2008. Gelaagd landschap: veenkolonisten en kleiboeren in het Dollardgebied. Archeologie in Groningen, Volume 5. Bedum. Profiel.

Hofstee, E.W., 1937. Iets over de geschiedenis van den bodem in de provincie Groningen. IV De opstreckende heerden (slot). Groninger landbouwblad.

Koks, B., 2009. www.avifaunagroningen.nl/index.php/ontdek-vogels/gebieden/34-oldambt. Geraadpleegd 27 oktober 2021.

Meijles, E. & T. Spek, 2009. Het maken van een landschapsbiografie: over het gebruik van historische kennis voor het toekomstige landschap. Brochure Rijksuniversiteit Groningen.

Nationale Parken Bureau, 2021. Leidraad Nationale Parken. Een handreiking bij 'De standaard voor de gebiedsaanduiding nationaal park'. Amersfoort.

Neefjes, J. & H. Bleumink, 2019. Landschapsbiografie. Geschiedenis van natuurlandschappen als inspiratie voor planning, ontwerp en beheer. Vakblad Natuur Bos Landschap 159: 3-7.

RCE, 2018. De landschapsbiografie in de gemeentelijke omgevingsvisie. Amersfoort. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Smeenge, H., 2020. Historische landschapsecologie van Noordoost-Twente. Groningen. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Stiboka, 1980. De Bodemkaart van Nederland 1:50.000, blad 13, 18 en 23. Wageningen. Stichting voor Bodemkartering.

Sukkel, W., C. Fogelina & D. van Apeldoorn, 2019. Biodiversiteit op de akker door gewasdiversiteit. De Levende Natuur 120(4): 132-135.

Wegman, R.M.A. & M.E. Sanders, 2021. Atlas van kerspelen en marken. In: Abbes, J., J. Bakker, B. Roelevink et al., 2021. Landschapsbiografie van Westerwolde. Assen. Van Gorcum.

Wiersma, P., B. Luske, J. Bos et al., 2019. Vogelakkers. Het effect op de biodiversiteit en de landbouwkundige inpasbaarheid. Bunnik. Louis Bolk Instituut.

Woude, M. van der, 1956. 'De vroegere structuur van het tegenwoordige dorp Blijham'. Groningse Volksalmanak 1956.